

FREEMUSE
DEFENDING ARTISTIC FREEDOM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KONSEYİ
Evrensel Periyodik İnceleme Üzerine Çalışma Grubunun Ocak 2020 Tarihli
35. Oturumu
18 Temmuz 2019'da Sunulan
TÜRKİYE ÜZERİNE EPİ ORTAK PAYDAŞ RAPORU

BAĞIMSIZ GAZETECİLİK PLATFORMU (P24) – P24, gazetecilik mesleğinin yoğun siyasi ve ekonomik baskılar altında bulunduğu bir dönemde, Türkiye medyasında editoryal bağımsızlığı desteklemek ve geliştirmek amacıyla 2013 yılında başlatılan bir girişimdir. P24, geniş bir görev tanımıyla, Türkiye medyasının kapasitesini genişletmek, medya bağımsızlığı konusunda kamusal bir talep yaratmak, en iyi gazetecilik uygulamaları için araştırma yaparak bunlara destek sağlamak ve internet haberciliğine geçişi teşvik etmek amacıyla faaliyete koyulmuş, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. Fakat, son yıllarda Türkiye medyasını ve genel olarak kamuoyunu hedef alan siyasi baskı, kovuşturma ve tehditler karşısında ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünün savunulması ve teşvik edilmesini de içerecek şekilde misyonunu genişletti. Burada sunulan bilgiler, Eylül 2016'da P24 tarafından kurulan sansür karşıtı bir platform olan SUSMA'nın (Speak Up) çalışmalarına dayanmaktadır. SUSMA Platformunun ağı, sanat ve kültür alanlarında pratik destek, bilgi paylaşımı, farkındalık yaratma ve sansüre karşı koordine bir şekilde harekete geçmeyi teşvik etmek amacıyla sanatçıları, gazetecileri, akademisyenleri STK'larla ve insan hakları ve ifade özgürlüğü üzerinde çalışan avukatlarla bir araya getirir. SUSMA Platform'un şu anda 62 üyesi vardır.

Adres: Asmalımescit Mahallesi, Yemenici Abdüllatif Sokak, No:1 Kat:4 Beyoğlu, İSTANBUL
Tel: +90 212 2529389; Email: punto24info@gmail.com; Websitesi: <http://platform24.org/>

FREEMUSE – 1998'de kurulan Freemuse, sanatsal ifade özgürlüğünü teşvik eden ve savunan bağımsız bir uluslararası kuruluştur. Sanatsal özgürlük ihlallerinin özünde, - politik, dini veya toplumsal olarak - iktidarda olanların nuhalif ya da daha az tercih edilen görüş ve değerleri, bunların çoğunlukla dönüştürücü etkilerinden korktukları için susturma çabası olduğuna inanıyoruz. Bu varsayım- ihlal edenleri sorumlu tutarak, sadece belirtilerden ziyade kök nedenleri ele alabiliriz. Sanatsal özgürlüğe yaklaşımımız uluslararası yasal bir çerçeve sağladığı ve hesap verebilirlik, eşitlik, ayrımcılık yapmama ve katılımın ilkelerini oluşturduğu için insan haklarına dayanmaktadır. Bu temel değişikliği gerçekleştirmek için, sanatsal özgürlük ihlallerini izliyor ve belgeliyoruz, bu ihlalleri mümkün kılan ve sürdüren yasaları ve politikaları ortaya koyuyoruz ve uluslararası, bölgesel ve ulusal seviyelerde sistemik yapısal değişiklikler için kanıta dayalı savunuculuktan yararlanıyoruz. Küresel güney ve kuzeydeki ortaklar, sanatçılar ve aktivistler ile birlikte çalışarak, kadın sanatçılar ve diğer hassas sanatçılar gruplarına odaklanarak, bireysel sanatçılar için kampanya yapıyor ve onlara destek veriyoruz. Sanatsal özgürlüğü izlemek ve savunmak için kampanyalarında ve kapasite geliştirmelerinde yerel aktörler tarafından kurulan ulusal koalisyonlara yardım ediyor

ve onları geliştiriyoruz. Freemuse, 2012 yılından beri Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) içinde Özel Danışman Statüsü'ne sahiptir.
Adres: Jemtelandsgade 1, DK-2300 Copenhagen S, Denmark, Tel: +45 33 32 10 27; Email: freemuse@freemuse.org; Websitesi: <http://www.freemuse.org>

Özet

1. P24, SUSMA Platformu'nun ülke çapındaki ağı aracılığı ve Freemuse'un işbirliğiyle, her iki kuruluşun da sanatsal ve kültürel özgürlüğü savunan farklı birçok paydaşla yaptığı çalışmalara ve ifade özgürlüğü ihlallerini belgelemek için süregiden çalışmalara dayanarak, Türkiye'nin Üçüncü Tur Evrensel Periyodik İnceleme (EPI) sürecine katkı sunmaktan memnuniyet duymaktadır. Kurumlarımız, Türkiye'nin ifade özgürlüğüne, yaratıcılığa ve sanata ilişkin uluslararası insan hakları anlaşmalarının getirdiği yükümlülüklerle uymasının yanı sıra kendi anayasasında bulunan güvenceler kapsamındaki yükümlülüklerle ve Türkiye'nin ilk tur (2010) ve ikinci tur (2015) EPI sürecinde kabul ettiği tavsiye kararlarına uyumunu mercek altına almaktadır.
2. Kültürel haklar alanında Birleşmiş Milletler Özel Raportörü Karima Bennoune'un İnsan Hakları Komisyonu'nun 37. Oturumundaki (1 Mart 2013) ifadelerine kuvvetle referans yapmaktayız. Karima Bennoune şöyle demiştir: "Kültür alanındaki yaratıcı yaklaşımlar, tüm insan haklarının daha fazla gerçekleşme imkanı bulabileceği barışçıl ve kapsayıcı toplumlar yaratma, geliştirme ve sürdürmeye birçok yolla katkıda bulunur. Hükümetler ve hükümetler arası organlar, bu tür faaliyetlerin başarılı olması için insan haklarına kuvvetli bir şekilde destek sağlamalıdır. Bu, bazı sanatsal ve kültürel eserlerin kaçınılmaz olarak hükümet ve toplum, bazen de kültürel ve dini uygulamaların bazı yönlerine dair eleştirel olacağını kabul etmeyi ve

hükümetin bu eserleri kontrol etmekten veya sansürlemekten kaçınmasını gerektirir”.[i]

3. Türkiye 2003 yılının Eylül ayında Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’ni (ICCPR) imzalamıştır, dolayısıyla bu sözleşme kapsamındaki hakları güvence altına almak zorundadır. İşbu raporda, ICCPR’in özellikle sanat ve yaratıcılık özgürlüğü hakkına ilişkin maddelerine dikkat çekilmektedir: 19. madde (ifade özgürlüğü), 21. madde (toplanma özgürlüğü) ve 27. madde (dilsel ve kültürel hakların korunması).[ii]
4. Bunlara ek olarak Türkiye Anayasası da, özellikle bu hakları koruyan bir dizi madde içermektedir: 25. madde (düşünce ve kanaat hürriyeti), 26. madde (düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti), 27. madde (bilim ve sanat hürriyeti), 34. madde (toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı) ve 64. madde (sanatın ve sanatçının korunması). [iii]

Tavsiye Kararlarının Uygulamaya Geçirilmesi – 2015-2019

5. Türkiye hükümeti 27 Ocak 2015 tarihinde yapılan EPl 2. Döngüsü’nün 21. oturumunda raporunu sunmasının ardından, ifade ve basın özgürlüğünün geniş çapta korunması ve teşvik edilmesi ile ilgili olan 20 tavsiye kararına destek verdi. Norveç tarafından sunulan bu tavsiyelerden biri aynı zamanda özellikle sanata değinmektedir. Sanatsal özgürlük, ICCPR’in 19. maddesi altında ifade özgürlüğünün daha geniş çerçevesi kapsamında ele alınmaktadır ve birçok devlet mevzuatı, basın hakları ve daha geniş anlamda ifade özgürlüğünün yanı sıra bilhassa sanatçıların da haklarını koruyan maddeler içermektedir.
6. Türkiye hükümeti, Ocak 2015’ten bu yana ifade özgürlüğü ile ilgili tavsiyelere olan bağlılıklarını yerine getirmedi. Bunun yerine özellikle Temmuz 2016’daki darbe girişimi sonrasında uygulamaya konulan ve Temmuz 2018’de kaldırılan

Olağanüstü Hal'den (OHAL) sonra yasa içerisine alınarak normalleştirilen OHAL kanunları dolayısıyla, ülkede temel özgürlüklerin korunması konusunda kötüye gidişat gözlemlendi.

Sanatta Sansür - 2019

7. Sanatta sansürü izleyen İstanbul merkezli Siyah Bant, 2012 tarihli raporunda sansür kavramını sanatsal ifadenin sadece yasal yollarla yasaklanması olarak değil, aynı zamanda sanatçılara ve sanat kurumlarına yönelik gayrimeşrulaştırma, tehdit etme, baskı uygulama, hedef gösterme ve nefret söylemi yoluyla sanat eserlerinin üretimini ve dolaşımını engelleyen yahut kısıtlayan süreçler yoluyla da yasaklanması şeklinde tarif etmiştir.[iv] Türkiye genelinde yaratıcılık haklarının baskı altına alınmasında rol oynayan aktörler arasında devlet kurumları, siyasi grup ve partiler, devletin vekilleri gibi davranan bireyler, mahalle örgütleri ve sanat dünyasıyla ilişkili sanat ve kültür kurumları, küratörler, fon veren kuruluşlar ve sponsorlar yer almaktadır.
8. Önceki EPİ sürecinde sunulan sanatsal özgürlük hakkındaki raporlarda, doğrudan hükümet tarafından uygulanan yasaklar, sansür mekanizmalarının sadece bir kısmını oluşturuyordu. Bu durum öncelikle 2015 genel seçimlerini takiben ve 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin tetiklemesiyle önemli ölçüde değişmiştir. Türkiye hükümeti, EPİ'nin 2. Döngüsü'nde kendisine önerilen ve kendisi tarafından desteklenen hak mekanizmalarını güçlendirmek yerine, terörle mücadele tedbirlerinin uygulamasını ve bununla birlikte denetim ve baskıyı daha geniş bir kamuya, sivil topluma, sanat ve kültür alanına yaydı. Bu şekilde, yaratıcı ifadeler de dahil olmak üzere, her türlü eleştiriye terörist propaganda ve terörist eylemlerle eş tutmaya başladı. Bu değişiklikte 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen OHAL'in kısmen payı olmuştur. OHAL 18 Temmuz 2018'de kaldırılırken 7145 sayılı kanun ile Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) bilfiil yasaya dönüştürülmüş, böylece Türkiye'nin ICCPR

ve diğ er anlaşmalar kapsamındaki taahhütleri ile çatışan, OHAL kapsamında uygulanan güçler korunmuş, normalleştirilmiş ve aksi durumda geçici olacak olağanüstü hal mevzuatı kalıcı kılınmıştır.[v] Bu, özellikle sanatsal ifadenin kısıtlanmasında çok etkili olmuştur.[vi]

9. 7145 sayılı kanun ile polis ve valilerin takdir yetkisinin güçlendirilmesi, keyfi sansür uygulamalarını arttırdı. Son birkaç yıl içerisinde birçok sanat ve kültür etkinliği sözüm ona “kamu düzenini korumak amacı” veya “güvenlik” nedenleriyle bu kanun hükümlerine dayandırılarak iptal edildi. Bu uygulamalar, caydırıcı bir etkiye ve otosansürün artmasına sebep olan uzun süren gözaltı süreleri ve çevrimiçi denetimin kapsamının genişletilmesini de kapsamaktadır. [vii] Bu vesileyle ayrıca anonim şikayetler ve ihbarlara uygun bir sosyal iklim yaratıldı.
10. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, özellikle Kürt sanatçılar ve bu sanatçıların kültürel ifadeleri bu değişimlerden ağır bir şekilde etkilenmiştir. Örneğin OHAL sırasında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nda çalışan 31 oyuncu işten atıldı (Ocak 2017) ve tiyatro fiili olarak kapatıldı.[viii] Ayrıca Dicle Fırat Kültür Sanat Derneği ve Kürt dil okulu KURDİ-DER kapatıldı. *Sesli Kütüphane* - Kürtçe çocuk kitaplarının sesli versiyonlarını internette erişilebilir hale getiren bir websitesi- kapatıldı. Ocak 2016'da, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, Türkiye-Irak sınırını geçerken öldürülen 34 vatandaşın anısına yapılmış olan Roboski Anıtı'nın yanı sıra Mezopotamya'da mitolojik bir figür olan Lamassu'nun heykeli de Diyarbakır kayyımı tarafından kaldırıldı.
11. Bir hayırsever ve sanat örgütü Anadolu Kültür'ün kurucusu olan Osman Kavala, 18 Ekim 2017'den beri tutukludur. Onunla beraber kültür ve sivil toplum alanından 13 kişi daha, 2013 yılında Gezi eylemleri yoluyla “hükümeti devirmeye teşebbüs” de dahil olmak üzere sayısız suçlamayla karşı karşıyadır.

[ix] Kavala'nın tutuklanması ve uzun süren tutukluluk süresi (davası 24 Haziran 2019'da görülmeye başladı), Türkiye'deki kültür sanat ortamında çok dalgası yarattı. Kavala gibi “kültürel çeşitliliğin ve kültürel hakların vurgulanması, yerel girişimlerin desteklenmesi, bölgesel ve uluslararası işbirliklerinin güçlendirilmesi; ve [...] Ermenistan ile diyalog kuran, Kürt dili ile kültürüne alan açan projeler” üzerine çalışan herkesi etkiledi.[x]

12. Yasal olarak güvence altına alınmış olan sanatsal özgürlük ihlallerinin sayısının çok fazla olması nedeniyle, bu rapora yalnızca en yaygın (fakat mevcut olanların hepsi değil) sansür mekanizmalarını örnekleyen vakalar dahil edilmiştir.

İfade ve yaratıcılık özgürlüğünü güvence altına alan uluslararası anlaşmaların ve Anayasal hakların çiğnenmesi suretiyle uygulanan yasalar

13. Birçok yasa ICCPR ve Türkiye Anayasası kapsamındaki ifade ve örgütlenme özgürlüğü haklarının yanı sıra diğer güvenceleri de ayaklar altına alarak sanatçılara ve yaratıcı eserlere karşı kullanılmaktadır. Esas sorunun yasaların kendilerinde değil, uygulamalarında olduğunu iddia etmekteyiz. Bu yasaların muğlak karakteri keyfî, öznel kararlara ve eylemlere çanak tutmaktadır.

Terörle Mücadele Kanunu – TMK (1991 tarihli 3713 sayılı kanun)

14. Türkiye'nin Terörle Mücadele Kanunu (TMK), bu kanun kapsamında hangi davranışların suç teşkil ettiğine dair muazzam geniş bir tanım yapmış olması, terörizm ile ilişkili çok az kanıt olmasına ya da hiç olmamasına rağmen birçok sanatçı ve yazar hakkında terör örgütü propagandası yapmak ya da terör örgütüne üyelik suçundan dava açılması sebebiyle önceki EPl turlarında çok sert eleştirilmiştir. 2013 yılında bu tür suçları terör örgütleri tarafından kullanılan “güç, şiddet ve tehditleri” öven veya meşrulaştıran eylemler veya konuşmalar olarak tanımlamak amacıyla “terör örgütünün propagandasını

yapmayı” düzenleyen Terörle Mücadele Yasası'nın 7/2 maddesinde değişiklik yapılmıştır. Hükümet yasa değişikliğini TBMM'ye sunarken, bu değişikliğin TMK'ya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin gerektirdiği standartlara ulaştıracadıını savunmuş, fakat uygulamada bu yasa her türlü siyasi ve sanatsal ifadeyi, bu ifadelerin terör örgütlerinin ifadeleri ile uyumlu olduklarını iddia ederek daha fazla kriminalize etmeye hizmet etmiştir. Türkiye'nin Kürt bölgelerinde ifade ve toplanma özgürlüğü hakkının kullanılması terörle mücadele mevzuatından orantısızca etkilenmektedir. Uygulamada, Kürt hak mücadelesi dahilindeki her türlü kültürel (örneğin, dilsel) ve sanatsal ifade, “bölücü propaganda” olarak yorumlanabilmekte ve böylelikle sanat ve ifade özgürlüğü güvencesinden muaf tutulabilmektedir.

- 15.** Nazlı Masatçı'nın aleyhine, 2015 yılında “V-For Vendetta”nın tiyatro oyunu versiyonunda oynadığı için dava açıldı. “Terör örgütü propagandası yapmakla” suçlanan (TMK 7/2) Masatçı, 2019 Şubat ayında bir yıl altı ay hapis cezasına çarptırıldı. Masatçı, Haziran ayında denetimli serbestlikle serbest bırakıldı. Tutuklanmasının sebebinin daha önceden, tutuklu bir vicdani retçi için yapılan bir dayanışma etkinliğinde Nikolai Gogol'un “Palto” oyununun sahnelenmesinde yer alması nedeniyle altı ay ertelemeli hapis cezasına çarptırılmış olması olduğunu belirtmek önemlidir. 2012 yılında Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 318. maddesi olan “halkı askerlikten soğutmak” ile suçlanıp hapis cezası alan Masatçı'nın cezasının ertelenmesi, önümüzdeki beş yıl içinde başka bir “suç” işlememesine bağlıydı.[xi] Masatçı, KHK'lar ile kapatılmış çok sayıda sanat ve kültür kurumundan biri olan Yenikapı Tiyatrosu'nun oyuncularındandı. Bu örnek, mevcut hapis cezası erteleme prosedürü uygulamalarının sanatsal pratiklerini ve üretimini sürdürmeye çalışan sanatçılarını nasıl etkilediğini göstermektedir.

- 16.** Müzisyen Alpay hakkında “terör örgütü üyelerini övdüğü ve devleti aşağıladığı” iddiasıyla şu anda soruşturma yürütülmektedir. Alpay 22 Mart 2019'daki bir konser sırasında sahnede iken, 1972'de idam edilmiş olan üç devrimcinin ve Haziran 2013'teki Gezi Protestoları sırasında göz yaşartıcı gaz kapsülüyle vurulduktan sonra 269 günlük koma sürecinin ardından hayatını kaybeden 15 yaşındaki Berkin Elvan'ın fotoğraflarını göstermişti.
- 17.** Her ikisi de Diyarbakır'da bulunan, Türkçe ve Kürtçe yayın yapan Avesta ve Aram yayınevleri hakkında çok sayıda iddianame hazırlandı. 2017'den bu yana Avesta on üç kitabından dolayı “terör propagandası yapmak” (TMK 7/2) ve “halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek” (TCK 216'ya göre) ile suçlandı ve birçok kez yargılandı. Basın yasasınının 25. maddesine dayanarak bu kitaplara el konuldu. Artık yeniden basılamaz veya satılamazlar. Bu kitaplar arasında Kürt mücadelesinin hem resmî hem de gayriresmî tarihine ve Yezidi şiirinin maneviyatına odaklanan kitaplar bulunmaktadır. Aram Yayınları'nın 93 kitabına da 2016'dan bu yana TMK 7/2 uyarınca soruşturma açıldı.
- 18.** 2017 yılının Mart ayında gazeteci ve ressam Zehra Doğan, muhabirlik yaptığı ve resimlerinden birinin fotoğrafını çevrimiçi olarak yayınladığı için iki yıl dokuz ay hapis cezasına çarptırıldı (TMK 7/2). Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ilan edilen sokağa çıkma yasağı sırasında yerle bir edilen Nusaybin kentini gösteren bu resim, Türkiye basınında yaygın olarak kullanılmış bir fotoğrafı temel alarak çizilmişti, ancak Zehra Doğan tarafından resmedildiğinde “terör örgütü propagandası” yapmak için kullanılan bir araç olarak görüldü. Doğan, 24 Şubat 2019'da serbest bırakıldı.
- 19.** Yönetmen Çayan Demirel ve Ertuğrul Mavioğlu, 2017 yılında belgeselleri “Bakur” nedeniyle TMK'nın 7/2. maddesine istinaden “terör örgütünün propagandasını yapmak” ile suçlandılar. Türkiye'de ilk defa bir film yargılanmaktadır ve eğer suçlu bulunurlarsa, filmin yönetmenleri beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılmakla karşı karşıyalar. 2013 yaz ve

sonbaharında çekilmiş bu uzun metrajlı belgesel, PKK üyelerinin Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan üç farklı kamptaki günlük yaşamlarını gösteriyor. "Bakur" filminin yapımı, 40 yıllık bir çatışmanın sona ermesi amacıyla Türkiye hükümeti ile PKK arasında barış görüşmelerinin ve ateşkesin sürdürüldüğü bir zamana denk gelmiştir.

- 20.** 2019 yılının Şubat ayında, film yönetmeni Veysi Altay, "Nû Jîn" belgeselinin tanıtımı için tasarlanan ve filmin kahramanını arka planda Kürt Kadın Savunma Birlikleri'nin (YPJ) bayrağı ile gösteren bir posterden dolayı TMK'nın 7/2. maddesi uyarınca "terör örgütü "propagandası yapmak" suçundan iki yıl altı ay hapis cezası aldı. Filmin konusu, IŞİD'e karşı savaşmak için Kadın Savunma Birliklerine katılan Kobanê'den bir kadın gerillanın günlük yaşamı üzerine kuruludur. Özellikle belirtmek gerekir ki, film çekilirken YPJ Türkiye'de terör örgütü ilan edilmemişti. Filmin 2015 yılında gösterildiği Batman'daki Yılmaz Güney Sineması'nın o zamanki yöneticisi Dicle Anter de, aynı "suç" temel alınarak iki yıl bir ay hapis cezasına çarptırıldı.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (1982 tarihli, 2911 sayılı kanun)

- 21.** Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı, Türkiye Anayasası'nın 34. maddesi kapsamında güvence altına alınmıştır.[xii] Ancak 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu özellikle valiler ve kaymakamlar tarafından geniş takdir yetkisi sağlayan 5442 sayılı İl İdare Kanunu ile birlikte, festivallerin yasaklanması ve katılımcıların aleyhine dava açılması için kullanılmaktadır.
- 22.** OHAL sırasında Türkiye genelindeki birçok sanat ve kültür etkinliği valiler tarafından iptal edildi. Uluslararası Malatya Film Festivali (2016), Munzur Kültür ve Doğa Festivali (2017 ve 2018), "Hangi İnsan Hakları?" Film Festivali'nin Diyarbakır ayağı (2017) ve Amed Tiyatro Festivali (2016) bunlardan sadece birkaçıdır. Mart 2018'de Uluslararası Kadın Günü

yaklaşırken, Diyarbakır ve Van valileri tüm etkinlik ve gösterileri yasakladı. Devlet kurumlarının halk için güvenli bir alan yaratma zorunluluğu olmasına rağmen genelde bu etkinlik yasakları yasak kararlarında bahsedilen “kamu düzeni”ne yönelik belirsiz tehditlere veya “güvenlik nedenleri”ne dayanıyordu.

23. Bu yasaklar sürekli olarak LGBTİ+ kültürel etkinliklerini ve topluluklarını hedef almıştır. 2018 yılında Adana Onur Yürüyüşü, 2019 yılında da İzmir ve Antalya'daki onur yürüyüşleri yasaklandı. İstanbul Onur Yürüyüşü, LGBTİ+'ların “toplumsal olarak tereddütlü grup” olduğu ve “genel ahlak”, “genel sağlık” ve “güvenlik” gibi belirsiz gerekçeler gösterilerek art arda beş yıl boyunca valilik emirleriyle engellendi. Bu şekilde LGBTİ+ birey ve gruplara dair genel bir şüphe yaratılmış ve LGBTİ+'lar kriminalize edilmiş oldu.

24. Benzer bir mantık, Ankara Valisi tarafından Ankara merkezli KuirFest ve Büyülü Fener Sinemaları (Kasım 2017) ile ortaklaşa düzenlenen Alman LGBTİ+ film günlerinin yasaklanması için de bir bahane olarak kullanıldı. Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesine dayanarak böyle bir etkinliğin “halkı kin ve düşmanlığa tahrik edeceği” söylendi. Valilik, LGBTİ+ etkinliklerinin “toplumsal hassasiyetleri”, “halk sağlığı ve genel ahlakını”, “diğerlerinin hak ve özgürlüklerini” tehlikeye sokacağını da sözlerine ekledi. Bu kavramların hiçbiri yasal olarak düzenlenmiş değildir, ancak seçilmemiş yetkililerin takdirine dayanmaktadır.

Dinî değerleri aşağılama (TCK Madde 216/3)

25. TCK'nın 216/3. maddesinde, “Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” denmiştir. Bu madde, dini eleştiren yazarları ve sanatçıları cezalandırmak için kullanıldı. Ayrıca bu madde uyarınca açılan davalar çoğunlukla belirli bireyleri hedef almak için, bu

yasanın varlığından cesaret alan halktan kişiler tarafından açıldı. Bu davalar nadiren hapis cezası ile sonuçlanmış olsalar da, çok uzun sürmekte ve çok vakit almaktadırlar. Bu da hedef gösterilen kişilerde psikolojik ve başka farklı sıkıntılara neden olabilmektedir. Bu duruşmaların etrafında oluşan kamuoyu ilgisi bu bireyleri halktan gelen tehditlere maruz bırakabilmektedir.

- 26.** Bu tür bir durum, cinsel saldırı suçu işleyenlere karşı kullanılacağı savunularak, Türkiye'de ölüm cezasının yeniden uygulamaya başlanmasını meşrulaştırmaya çalışan tartışmalar sırasında ortaya çıktı. Oyuncu Berna Laçın hakkında, "İdam çözüm olsaydı Medine toprakları tecavüzde rekor kırmazdı" tweeti nedeniyle dava açıldı. Tweet'in, "halkın bir kesiminin" benimsediği dini değerleri alenen aşağıladığı" düşünüldü. Bu ifadeden dolayı incineceği ima edilen "halkın bir kesimi", resmi olarak Türkiye'deki çoğunluk, yani Müslümanlardır. Fakat ICCPR'a göre teoride ifade özgürlüğü azınlık görüşlerini de korumalıdır. Laçın, Şubat 2019'da beraat etti.

Cumhurbaşkanı'na Hakaret (TCK Madde 299) ve Hakaret (TCK Madde 125)

- 27.** Türkiye'de, 299. maddeden dolayı açılan soruşturmalar ve yargılama süreci başlayan davalarda keskin bir artış görüldü. 2017 yılında bu suça istinaden 20 bin 539 soruşturma ve 6 bin 33 ceza davası açılmıştır.[xiii] Venedik Komisyonu'nun 2016 raporuna göre "299. maddede 'hakaret' tanımlanmamış olsa da, bu maddenin uygulanmasında 125. maddedeki 'hakaret' genel hükmünde belirtilen tanım kullanılmaktadır".[xiv] 125. maddede hakaret, "bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat etmek veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldırmak" olarak nitelendirilmiştir. Hakaretin, hem medeni hem de ceza hukuku kapsamında yaptırımı vardır, TCK'nın 125. maddesine göre

de “kamu görevlisine” hakaret davalarında iki yıla kadar hapis cezası yaptırımını uygulanır. Kamu görevlilerinin açık bir denetime tabii olmalarını beklemeleri, hakaret ile ilgili ceza hukukuna başvurarak eleştiri bastırmaya çalışmamaları ve eleştiri ile hakaret/aşağılama arasında bir ayırım yapılması gerektiği evrensel bir kabuldür.[xv]

- 28.** Müzisyen Ferhat Tunç, şu anda (toplamda 13 yıldan fazla hapis cezasına denk gelen) çok sayıda iddianameyle karşı karşıya ve “Cumhurbaşkanına hakaret ettiği iddia edilen” 10 sosyal medya paylaşımıyla ilgili de bir mahkumiyeti var. Bu paylaşımlardan birinde bir haber sitesi olan Kürdistan Postası'nın, Türkiye'nin IŞİD'i desteklediğini iddia eden AB İlerleme Raporu'nun sızdırılmış bir versiyonu üzerine hazırladığı bir haberi paylaştı. Diğer paylaşımlarında ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı 1980 darbesinin lideri Kenan Evren'e, Picasso'nun “Guernica”sında tasvir edilen savaş ve yıkım görüntülerini de Sur'a (Diyarbakır) benzetmişti. Tunç, aynı zamanda eski Başbakan Binali Yıldırım'a (yine sosyal medyada) hakaret etmekle ve - cezası 2011'deki 1 Mayıs kutlamaları sırasında sahnede söylediği bir ifadeye dayandırılan bir “suç” olan - “terör örgütü propagandası yapmak” ile suçlanıyor. Suçlamaların çokluğu onu adli bir belirsizlik içine koyuyor ve bazı sanatçıların kamuoyunda çok tanınmaları nedeniyle özellikle hedef alındığını ve bunun başkalarına bir uyarı işlevi gördüğünü gösteriyor.
- 29.** Şarkıcı Zuhal Olcay “Boş Vermişim Dünyayı” adlı şarkısını Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ima ederek uyarladığı için isimsiz bir şikayetin ardından Cumhurbaşkanı hakaret ettiği gerekçesiyle (Temmuz 2018) 11 ay 20 gün ertelemeli ceza aldı. Şikayete göre Olcay şarkının sözlerine, mahkeme tarafından “topluma hakaret” olarak nitelendirilen “tanımlanamayan ancak yinelenen el hareketi” ile eşlik etmişti.

30. Aktör Müjdat Gezen ve Metin Akpınar hakkında, Halk TV'ye verdikleri röportajda (Aralık 2018) Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştirdikleri için soruşturma yürütülüyor. Ayrıca Metin Akpınar hakkında "halkı Türkiye Cumhuriyeti hükümetine karşı silahlı isyana tahrik etme" (TCK 313/1), "halkın bir kesimini aşağılama" (TCK 216/2), "suçu ve suçluyu övme" (TCK 215) maddelerinden dolayı soruşturma açıldı. Bu, muhalif kişilere karşı suçlamaların çoğaltılması yoluyla, yetkililer tarafından eleştirel sayılan ifadelerin kriminalize edilmekte olduğunu gösteren bir başka örnektir.

Suç ve suçluyu övme (TCK Madde 215)

31. TCK'nın 215. maddesi, "işlenmiş olan bir suçu veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse" için iki yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Nisan 2013'te Dördüncü Yargı Reformu Paketi ile yapılan değişikliklerle birlikte, bu maddenin yalnızca kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması hâlinde uygulanabilir olması gerekiyordu. Yine de bu maddenin çerçevesi belirsiz kalmaya devam etmiştir ve özellikle siyasi meselelere değinen sanatsal ifadeler üzerinde caydırıcı olacak bir şekilde kullanılmıştır.

32. Bu belirsiz çerçeve, yönetmen Yunus Ozan Korkut ve Korkut'un kentlin yoksullaşmasına odaklanan "Benim Varoş Hikayem" (2017) belgeselinin beş baş karakterine dava açılmasına yol açtı. "Suçu ve suçluları övmek" ve "uyuşturucu kullanımını teşvik etmek" ile suçlandılar. Film, saygın ulusal ve uluslararası film festivallerinde gösterildi ve 2017 yılında bir Türk Film Eleştirmenleri Birliği Ödülü'ne aday gösterildi. Nisan 2019'da hepsi beraat

etmiş olsalar da bu durum toplumsal eşitsizliklerin belgelenmesinin nasıl kriminalize edilebileceğini gösteriyor.

Kültürel Miras ve Arşivlerin Korunması ve Erişim

33. OHAL süresince sayısız sanat mekânı kapatıldı; bu mekânların arşivlerine, setlerindeki dekor ve ekipmanlarına el konuldu. Bu uygulama, Kürt bölgelerindeki belediye tiyatrolarından ülke genelinde çeşitli sanat ve kültür dernekleri ile kolektiflerine ve tiyatro gruplarına kadar uzandı.[xvi] Bazı sanat mekânları yeniden açıldığı halde, arşivleri henüz iade edilmedi. Geçmişe, yakın geçmişe ait olanları da içeren kültürel ve sanatsal hafızaya erişim, ifade özgürlüğü için hayati öneme sahiptir. Ekim 2016'da, İnsan Hakları Konseyi oybirliğiyle "bütün devletleri, herkesin kültürel mirasa erişebilmesi ve faydalanabilmesi; bunu sağlamak için gerekli adımları atması da dahil olmak üzere kültürel yaşamda yer alma hakkına saygı duyma, bunu teşvik etme ve koruma"ya çağırın bir karar aldı (A / HRC / RES / 33/20).[xvii]

34. 16 Ekim 2018'de belgesel sinemacı ve video aktivist kolektifi Seyri Sokak üyelerinden Oktay İnce'nin evine, kolektifin twitter hesabından yapılan bir paylaşımın ardından baskın yapıldı. Gönederide, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından öldürülen yasadışı sol örgütün iki üyesi ile ilgili olarak "halk savaşçıları" ifadesi kullanılmıştı. İnce, "terör örgütü propagandası yapmak" gerekçesi ile kısa süreliğine gözaltına alındı. Ancak Türkiye'deki önemli toplumsal hareketler ve hak mücadelelerini belgeleyen 20 yıllık film ve video arşivinin bütünüünün yanı sıra İnce'nin yapmayı planladığı belgesellere yönelik ham materyallere de el konuldu. İnce, 2 Nisan 2019'dan beri arşivinin iade edilmesi için eylem yapıyor ve 30 Mayıs 2019'da yaptığı eylemlerden birinde kısa süreliğine gözaltına alındı. Her ne kadar el koyma uygulaması

normalleşmişse de, Türkiye yasaları uyarınca bu tür dijital arşivlerin kopyalanması ve derhal iade edilmesi gerekmektedir.

Devletin Devlet-dışı Aktörlerle İşbirliği ile Uyguladığı Diğer Sansür Yöntemleri

Devlet-dışı Aktörlerle İşbirliği

- 35.** Devlet sıklıkla, yasal olarak tanımlanmamış “toplumsal hassasiyetleri” öne sürerek “terörle mücadele” veya “hakaret” gibi gerekçelerle etkinlik veya sanat eserleri için soruşturma başlattı. Ancak diğer taraftan devlet, sanatçılara ve yaratıcı eserlere saldıran devlet dışı aktörler için cezasızlık politikasını izleyerek ve bu tür saldırıları yapan devlet dışı aktörleri soruşturmak veya kovuşturmaya dair büyük bir isteksizlik gösterdi.
- 36.** Sanat fuarı Contemporary Istanbul’un 11. açılışında, “Milli Görüş” ile bağlı olduğunu ilan eden bir grup milliyetçi, sanatçı Ali Elmacı’nın Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit’in portresinin bikinili bir kadın heykelinin gövdesine oturtulduğu eserine saldırdı. Heykel güvenlik nedeniyle geçici olarak kaldırıldı, ancak kısa bir süre sonra yeniden yerleştirilerek fuar süresince yerinde durdu. Olaydan sonra herhangi bir soruşturma yürütülmedi.
- 37.** Polisin bir sanat eserine yönelik bir saldırı üzerine soruşturma yürüttüğü bir örnek, Abdülmecid Efendi Köşkü’nde (İstanbul) Koç koleksiyonundan bir seçkiyle oluşturulan “Kapı çalana açılır” sergisidir. 22 Ekim 2017’de, bir grup adam, Avustralyalı sanatçı Ron Mueck’in yaptığı, çıplak bir erkeği temsil eden “Hırka Altındaki Adam” adlı heykelini tahrip etmeye çalıştı, çünkü heykel - onların görüşüne göre - Osmanlı Halifeliği’nin hatırasını zedeledi. Heykele yapılan üst üste üç saldırı teşebbüsünün ardından sergi organizatörleri polis çağırıldı. Faillerle ilgili soruşturma iki yıldır devam ediyor. Bu örnekte, polis ilk başta hızlı tepki vermişken uzun soruşturma süresi bu tür saldırılara karşı cezasızlık uygulandığına işaret ediyor.

Polis şiddeti

- 38.** Aralık 2017'de Sur ilçesinin (Diyarbakır) yıkımı ve yeniden kurulmasına odaklanan "Sûr: Axit û Welat" (Sur: Toprak ve Yurt) belgeselinin İstanbul'daki Şişli Kent Kültür Merkezi'nde yapılması planlanan gösterimi polis tarafından yasadışı bir şekilde engellendi. Kültür merkezinin yönetimi, gösterimin gerçekleşmesi halinde tiyatro salonuna baskın yapmakla tehdit eden yetkililerin sürekli baskısına yenik düştü. Bu tür tehditler için yasalarca tanımlanmış bir dayanak yoktur.
- 39.** 2015 yılında İstanbul Film Festivali sırasında "Bakur" filmi (yukarıya bakınız) konusunda da benzer bir caydırma stratejisi uygulanmıştır. Bu olayda, sivil giyimli polis memurları, bir sinema salonunun yönetimini, filmin konusundan dolayı sözüm ona kışkırtılabilecek "olası saldırganlara karşı izleyiciyi koruyamayacaklarını" söyleyerek tehdit ettiler.

Sanat etkinliklerinin veya sanat eserlerinin sansürlenmesi

- 40.** Devlet, yurtdışında sponsorluğunu yaptığı projelerin içeriğini kontrol etmekte, sanat kurumlarının işine keyfi olarak karışmakta ve birlikte çalıştığı kurumları tehdit etmek suretiyle sanatçıların haklarını ihlal etmektedir. Tüm bunlar, hiçbir yasal zemin olmaksızın gerçekleştirilmektedir. 2015 Venedik Bienali sırasında, Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Pavyonu için ayırdığı fonu geri çekme tehdidinde bulundu; çünkü sanatçı Sarkis'in işi için hazırlanan katalogta Hrant Dink'in eşi Rakel Dink'in kaleme aldığı ve açıkça Ermeni soykırımına dayanan bir yazı yer alıyordu. Türkiye Pavyonu'nun küratörleri, sanatçı ile diyalog içinde, bu müdahaleyi aşmayı başardı ve yayını bakanlıkların logoları olmadan çevrimiçi ortamda yayınladı. Fakat tamamen

siyasi gerekçelerle fonları geri çekme tehdidi, Türkiye hükümetinin hem Türkiye Anayasası'nın 26. maddesine hem de bu raporda bahsedilen uluslararası anlaşmalara göre var olan ifade özgürlüğünü koruma yükümlülüklerini yerine getirmediğini göstermektedir.

- 41.** Nisan 2016'da, kamusal sanat projesi YAMA'nın The Marmara Pera otelinin terasında yer alan ekranı, sanatçı Işıl Eğrikavuk'un "Havva Elmanı Bitir Kızım!" şeklinde bir slogan gösterdiği video animasyon eserinin "dini değerleri" incittiği iddiasıyla yapılan isimsiz bir şikayete dayandırılarak İstanbul Belediyesi tarafından kapatıldı. Bu meselenin üzerine gidildiğinde belediye, gösterimi durdurmasının nedeni olarak "görüntü kirliliğini" gösterdi. Bu örnek, yerel devlet kurumlarının sansür eylemlerini meşrulaştırmanın bir stratejisi olarak tamamen usule ilişkin ve idari yöntemler kullandığını göstermektedir.
- 42.** "Post-Peace"(Barış Sonrası) sergisinin iptal edilmesi (Şubat 2016), özel galerilerde bile devlet politikaları hakkındaki eleştirel görüşleri ifade etmenin zorluğunu göstermektedir. Katia Krupennikova'nın küratörlüğünü yaptığı sergi, açılıştan sadece beş gün önce Akbank Sanat tarafından, "Türkiye'deki bombalı saldırılar sonrasında artan gerilim ve yaşanan yas" gerekçe gösterilerek iptal edildi. Mekandaki diğer etkinliklerin planlandığı gibi sürdüğü göz önüne alındığında, serginin iptal edilmesine yol açan şeyin, 1990'larda Kürtleri hedef alan paramiliter şiddeti eleştiren videonun olduğu muhtemel görünüyor.[xviii]
- 43.** Oyuncu ve oyun yazarı Barış Atay'ın Kasım 2015'te ilk gösterimini yaptığı ve üç yıl boyunca bütün ülkede gösterilen tek kişilik oyunu "Sadece Diktatör", 2018'den bu yana il yönetimleri tarafından defalarca engellendi. Oyun, Artvin'de (Ocak 2018) "sakıncalı" olduğu gibi belirsiz bir açıklamayla iptal edildi. Aynı ay içerisinde İzmir Valiliği, oyunun "nefret ve düşmanlığı

kışkırttığını”, “kamu ahlakını tehdit ettiğini” ve “başkalarının haklarını ve özgürlüklerini tehlikeye attığını” öne sürerek oyunun sahnelenmesini engelledi. Atay ayrıca birçok sosyal medya paylaşımından dolayı kovuşturma ile karşı karşıya.

Sinemada belgelendirme sistemini yaratıcı eserlerin kontrolü için kullanmak

- 44.** 2016 yılında “Zer” filminin yönetmeni Kazım Öz'den filmde devlet şiddetine gönderme yapan sahneleri çıkartması ya da bu filmi yapmak için Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Müdürlüğü'nden almış olduğu fon desteğini geri ödemesi istendi. Öz, bunu takiben o sahneleri karartarak yerine “Bu sahne T.C. Kültür Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü Üst Denetim Kurulu tarafından sakıncalı bulunduğu için izleyemiyorsunuz” yazan bir görüntü koydu. Öz, şu anda PKK adına “propaganda yapmak”, “silahlı terör örgütü üyesi olmak” iddiaları ve Gezi eylemlerine katılmış olması nedeniyle yargılanıyor. Öz'ün yedi yıl altı ay ila 15 yıl arasında hapis cezası isteniyor. Gözlemciler göre, eserleri ulusal ve uluslararası ödüller almış olan Öz, resmi sansür taleplerinin üstesinden gelmek için izlediği strateji yüzünden suçlanmakta.
- 45.** Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü, 2017 yılında yönetmen Kaan Arıcı ve İsmet Kurtuluş'tan “Son Şnitzel” filmine Eser İşletme Belgesi (telif hakları ve tescil belgesi) alabilmeleri için filmde birkaç sahne kesmelerini istedi. Bu düzenleme 2004'ten beri kağıt üstünde yer almasına rağmen, ancak 2013 yılı sonlarında -ticari veya ticari olmayan- tüm gösterimler için düzenli olarak uygulanmaya başladı. Arıcı ve Kurtuluş bu kurala uymayı reddettiler ve bu nedenle filmleri IF İstanbul Bağımsız Filmler Festivali'nde planlandığı gibi gösterilemedi. Sinemacıların telif haklarını koruduğu ve filmlerin yaş sınırını belirlediği varsayılan bu belgelendirme süreci, özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan fon almışlarsa (fonu geri ödemelerinin gerektiği bir durum

oluşuyor), film yapımcılarının baskı altında tutulduğu bir sansürleme mekanizması olarak giderek daha fazla kullanılıyor. Distribütörler ve sinema salonları yüksek yaş sınırı olan filmlerden maddi nedenlerden ötürü çekindikleri için, bağımsız sinema yapan yönetmenler 18+ yaş derecelendirmelerinden dolayı zarar görebilirler.

TAVSİYELER

46. Türkiye'de, ICCPR'ın 19. maddesinde ve Türkiye Anayasası'nda korunan ifade özgürlüğünü doğrudan hedef alan ya da uygulanması sırasında bu hakkın kullanılmasına engel olan çok sayıda mevzuat uygulanmaktadır. Aşağıdaki öneriler, sanatçılar ve kültürel pratisyenler tarafından ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasına ilişkin olan insan hakları tedbirlerinin ihlallerinin bazılarına değinmektedir.
47. Temmuz 2018'de yürürlüğe giren, 2016-2018 Olağanüstü Hal süresi boyunca yürürlüğe konulan KHK'ları normalleştiren ve Türkiye'nin ICCPR'deki taahhütleriyle uyumlu olmayan 7145 sayılı kanun gözden geçirilmeli.
48. Terörle mücadele yasalarının uygulanmasında "terörizm" tanımının belirsiz olduğu kabul edilmeli. "Terör", "terör örgütü", "terör örgütüne üyelik" ve "terör örgütünün propagandasını yapma" gibi kavramlar belirsizliğini koruyor ve yasalarla netleştirilmeli.
49. Terörle Mücadele Kanunu, açıkça şiddetle bağlantısı olmayan veya şiddet yaymayan sanatsal ve yaratıcı eserler aleyhine uygulanmamalıdır. Kamu görevlileri sanatçıları terörle özdeşleştiren, dolayısıyla sanatçıları taciz, gözdağı ve saldırı için hedef haline getiren ifadelerden kaçınılmalıdır.
50. Türkiye Anayasası'na ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesine uyumlu hale getirmek için Terörle Mücadele Yasası bu haliyle incelenmeli ve yürürlükten kaldırılmalıdır.

- 51.** Sürekli olarak 2911 sayılı Kanun'a ve 5442 sayılı İl İdare Kanunu'na dayanarak Türkiye Anayasası ve uluslararası anlaşmalar kapsamında güvence altına alınan barışçıl toplantıları ve sanat etkinliklerini engelleyen seçilmemiş görevlilerin, takdir yetkisini ortadan kaldırmak için ciddi adımlar atılmalıdır.
- 52.** 'Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerlerin aşağılanması' suçunun kaldırılması için Türk Ceza Kanunu'nun 216/3 sayılı maddesi geri çekilmelidir.
- 53.** 125. ve 299. maddeler kaldırılarak hakaret suçu kanundan çıkarılmalıdır. Aynı zamanda kamu görevlilerinin, yetkililerinin ve Cumhurbaşkanı'nın ceza ve hukuk mahkemelerinde hakaret davaları açmasının önüne geçilmelidir.
- 54.** Ceza Kanunu'nun 215. maddesi ("bir suçluyu övmek"), sanatsal ifade özgürlüğü haklarını kullanan kişilerin yargılanmasına yol açacak şekilde uygulanmamalıdır.
- 55.** Sanatçılar ve yaratıcı emekçilerin yanı sıra sanatsal aktivitelere dahil olan seyirciler tehdit ve şiddetten korunmalıdır. Böyle bir tehditte bulunan veya gerçekleştiren hiç kimseye cezasızlık ayrıcalığı tanınmamalıdır.

[i] <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22908&LangID=E>

[ii]

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>

[iii] https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

[iv] Asena Günal (ed.), "Sanatta Sansür: Farklı Aktörler ve Mekanizmalar," Siyah Bant Yayınları, 2012; http://www.siyahbant.org/wp-content/uploads/2012/09/siyahbant_kitap_final_web.pdf

[v] İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) tarafından desteklenen bu değerlendirmenin bir özeti için bkz. <http://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/203377-ohal-kalici-hale-getirildi>

[vi] Ağustos 2017'den itibaren Olağanüstü Hal sürecinde sanatsal ifade özgürlüğü hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. "Artistic Freedom of Expression in Turkey: State of Emergency," *ArtsEverywhere*, <http://artseverywhere.ca/2017/08/28/artistic-freedom-turkey/>

[vii] SUSMA'nın Türkiye'de otosansür algıları ve deneyimleri hakkındaki araştırması için bkz. http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/07/susma_rapor_en_2018.pdf

[viii] Bu kişilerden altısı eski görevlerine getirilmiş olsa da, diğerleri şikâyetle buldukları mahkemelerin kararlarını beklemektedir. Oyuncular Sendikası'na göre, İstanbul Şehir Tiyatrosu ve ülkedeki diğer devlet tiyatrolarında da benzer işten çıkarmalar oldu.

[ix] Adli süreç; Osman Kavala'nın sanat, kültür ve sivil toplum alanlarındaki faaliyetlerinin yanı sıra uluslararası insan hakları örgütlerinden ve aynı zamanda Avrupa Konseyi'nden gelen destek açıklamaları hakkında ayrıntılı bilgi almak için, bkz. <http://www.osmankavala.org>

[x] Osman Kavala'nın tutuklanması ve bunun Türkiye'deki sanat ve kültür üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bir makale için bkz. <http://red-thread.org/polis-marifetiyle-kulturel-hegemonya/>

[xi] Tahmini hapis cezası 24 aydan az ise sanığa “Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması” seçeneği verilir. Bu teklifi kabul eden sanıklar hapis cezalarından kaçınmış olur ancak temyiz hakkını kaybederler. Sanıkların cezayı takip eden beş yıl içinde başka bir “suç” işlemesi durumunda, karar açıklanır ve verilen hapis cezası uygulanır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) yakın tarihli bir raporunda açıkladığı gibi: “Cezanın uygulanmasının askıya alınması, kararın açıklanmasını ertelemekten farklı bir yasal uygulamadır. İlkinde, mahkeme hükmü yasal olarak açıklanmadığı, ancak yedek tutulduğu için hiçbir mahkumiyet oluşmaz; oysa ikincisinde davalı, mahkum edilmiştir ve şartlı olarak askıya alınan hapis cezası dışındaki tüm sonuçları içeren bir sabıka kaydı vardır. <http://www.tihvakademi.org/wp-content/uploads/2019/03/Barisicinakademisyenlervakasi.pdf>

[xii] https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

[xiii] Bkz. <https://www.dw.com/tr/cumhurbaşkanına-hakaret-davalarında-rekor-artış/a-46622702>. Temmuz 2016'da, Cumhurbaşkanı, bir defalık iyi niyet jesti olarak bazı davaları geri çekti, bkz. <https://www.dw.com/en/erdogan-to-withdraw-insult-lawsuits/a-19438213>. Ancak, suç şikayete bağlı olmadığı için şikayetin geri çekilmesi de davanın düşmesi sonucunu yaratmamıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch) Ekim 2018'de yayınlanan bir makalesine göre “299 maddesinden dolayı yargılanan kişi sayısı 2014'ten bu yana hızla artmıştır. Kayıtlar, 2014 yılında 132 kişinin (1'i reşit olmayan kişi olmak üzere) yargılandığını, 2015 yılında 1.953'e (76 reşit olmayan kişi dahil olmak üzere) varan bu sayıda keskin bir artış olduğunu ve 2016'da 4.187 kişiye (148 reşit olmayan kişi dahil olmak üzere) ulaşarak yargılanan kişi sayısının önceki yılın iki katından daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. 2016'da, yargılanan reşit olmayan kişilerin 54'ü 12 ile 15 yaşları arasındaydı. 2017'de, kovuşturmaların 340'ı reşit olmayan kişiler (42 ila 12 yaşları arasında) ile ilgili olacak şekilde, 6.033'e çıkmasıyla büyük bir artış gerçekleşti.

Bakanlığın istatistiklerine göre, mahkumiyetlerin sayısı da aynı dönemde arttı. 2014 yılında 40 kişi Cumhurbaşkanı'na hakaret etmekten mahkum edilmişken, 2015 yılında 238 kişi mahkum edildi. Bu sayı 2016'da 884'e düştü ve 2017'de 2.099 mahkumiyete yükseldi." Makalenin tamamı için bkz._

<https://www.hrw.org/tr/news/2018/10/17/323507>

[xiv] Türk Ceza Kanunu'nun (Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar) başlığı altındaki 299. maddesinde "(1) Cumhurbaşkanına hakaret eden kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Verilecek ceza, suçun alenen işlenmesi hâlinde, altıda biri; basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, üçte biri oranında artırılır. (3) Bu suçtan dolayı kovuşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır" ifadeleri yer alır. Bkz._

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

[xv] "Venedik Komisyonu, saldırgan, şok edici ve rahatsız edici kelimelerin, özellikle kamunun çıkarları üzerine tartışmalar bağlamında kullanılmasının, ifade özgürlüğü ile güvence altına alındığını"

hatırlatır.[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)002-e) Para 67

[xvi] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.indexoncensorship.org/2017/04/turkey-freedom-arts-archives-erasure/>

[xvii] Ortak açıklama için bkz._

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/ESCR/Pages/CulturalRightsProtectionCulturalHeritage.aspx>

[xviii] Davanın ve etkilerinin daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz._

<https://www.indexoncensorship.org/2016/05/75504/>